

Luc FRANCOIS, *Elite en Gezag. Analyse van de Belgische Elite in haar relatie tot de politieke regimewisselingen, 1785-1835*, R.U.G., 1987, promotor : R. Van Eenoo.

De studie van de politiek-administratieve elite in België op het einde van de 18e en het begin van de 19e eeuw biedt interessante perspectieven voor het historisch onderzoek. In ruim veertig jaar werd het huidige België met een tiental verschillende regimes geconfronteerd : Oostenrijks, Belgisch, Frans, Nederlands en opnieuw Belgisch bestuur losten elkaar in snel tempo af.

Omdat die regimewisselingen zo snel op elkaar volgden waren tijdgenoten tot expliciete en gefundeerde stellingnamen verplicht. Keer op keer maakten ze een keuze ten opzichte van het nieuwe regime zonder dat ze wisten hoelang dit nieuwe bestuur aan de macht zou blijven. Centraal in het onderzoek was bijgevolg de relatie tussen de elite en het gezag. De kernvragen waren dan ook : hoe heeft de elite op die regimewisselingen gereageerd, hoe bedoordeelde ze elke machtsgroep en hoe heeft ze die opeenvolgingen verwerkt ? In dit onderzoek werd vooral het standpunt van de elite onderzocht en veel minder dat van het gezag. Dat laatste is immers een gegeven dat abstracter en moeilijker grijpbaar overkomt en dat hier trouwens een steeds wisselend gegeven was.

Binnen de prosopografische aanpak wordt steeds gestreefd naar een combinatie van de kwantitatieve benadering en die studies die de nadruk leggen op niet te generaliseren factoren. Het hier voorgestelde onderzoek kadert duidelijk in dit meer individueel gerichte genre. Aansluitend bij de pluralisten van het sociologisch eliteonderzoek werd de elite omschreven als een geheel van diverse groepen notabelen. Zeker in de hedendaagse maatschappij wordt de elite gezien als een zeer gedifferentieerd en diffuus geheel. Om de "Belgische elite" te vatten werd dus een atypische groep gevormd van figuren die tot de elite kunnen gerekend worden en die afkomstig waren uit

alle streken van het land. Er moesten personen bij zijn die in opeenvolgende fasen politiek succes kenden en er moesten ééndagsvliegen bij zijn. Er moesten personen bij zijn van verschillende afkomst, met een uiteenlopende opleiding en met verschillende beroepen. Er moesten uiteindelijk zowel edelen bij zijn als burgers.

Eersterangsbronnen voor dit onderzoek waren uiteraard ego-documenten van de betrokkenen zelf. Hun brieven, dagboeken en memoires moesten de noodzakelijke informatie verschaffen over wat ze werkelijk dachten en hoe ze tot een bepaalde besluitvorming kwamen. Dit soort bronnen was te zeldzaam om er uitsluitend op te steunen. Voor het onderzoek in officiële archiefinstanties werd vooral aandacht geschonken aan de Franse en de Nederlandse periode.

In een periode waarin het gezag zo vaak wisselde was de politieke opinie een factor van groot belang in de stellingnames van de elite. De tweede Franse inval van 1794 was een belangrijk scharniermoment : de Franse revolutie bevond zich toen in haar radicaalste fase : de progressieven, die meewerkten, opteeden overduidelijk voor een nieuwe maatschappijmodel. Hun politieke precedents waren gelijklopend.

De conservatieven bleven voorstander van een organisch gegroeide standenmaatschappij, wat resulteerde in afzijdigheid, soms in emigratie. Ook hun politieke precedents vertoonden analogieën.

Het Directoire (1795-1799) was een belangrijke fase in de vorming van de nieuwe staat. De elite fungeerde in die overgangperiode als link tussen oud en nieuw. De overheid, die haar formele regels nog niet kon opleggen, was vragende partij, maar kon de conservatieven nog niet onmiddellijk overtuigen. Het conservatief verzet brokkelde langzaam af onder de matigende invloed van rechtspraak en van de verkozenen vanaf maart 1797.

Onder het Consulaat en het Keizerrijk waren vooral prestige, rijkdom en politieke activiteit vóór 1789 de selectiecriteria voor het politiek personeel. Op enkele schaarse uitzonderingen na werkten allen mee, maar de progressieven van het eerste uur werden door de conservatieven gepasseerd.

De liberalen zagen in het regime van Willem I de kans om hun verlichte ideeën te realiseren. Ze waren voorstander van een sterk koninklijk gezag omdat het volk volgens hen onvoldoende ontwikkeld was om zijn verantwoordelijkheid op te nemen in een parlementair regime. Ze zagen het als hun plicht om de koning voortdurend te wijzen op de gebreken van zijn beleid. Het overheidsapparaat interpreteerde hun kritiek al vlug als openlijke oppositie, hoewel ze trouw bleven aan het koninkrijk. De conservatieven stonden vanaf het begin

veel gereserveerder tegenover het Verenigd Koninkrijk. Vooral godsdienstige motieven speelden mee. Hoewel de meesten over de bezwaren van de eed heenstapten, engageerden ze zich zonder veel enthousiasme. Hun houding was tot 1825 zeer wisselend. Na 1825 kon de koning enkel nog op de oudere liberalen rekenen. Zijn politiek ten aanzien van godsdienst en onderwijs dreef alle conservatieven en de jongere liberalen naar een verenigde oppositie.

De opstand van 1830 trok een totaal nieuwe scheidslijn door de proefgroep. De tegenstelling patriot-orangist liep dwars doorheen de categorieën conservatief-progressief. De conservatieve patriotten beriepen zich op het contract tussen vorst en volk dat Willem I geschonden zou hebben, en op het recht op vrijheid van de Belgen. De conservatieve organisten waren vooral door legitimisme gedreven toen ze de administratieve scheiding als uiterste stap aanzagen. Anders was het gesteld met de progressieve orangisten die uit vrees voor de "theocratie" of om materiële redenen voor de restauratie van het Oranjabewind opteerden en pogingen ondernamen om het nieuwe gezag omver te werpen. De progressieve patriotten hoopten een democratisch regime te kunnen vestigen. Ze droomden luidop van een republiek of van een federatie van stadsstaten.

Bij de definitieve organisatie van de Belgische staat haakten de meeste leden van de proefgroep om leeftijdsredenen af. Tijdens de revolutie zelf was al duidelijk geworden dat ze nog wel uitgesproken opvattingen hadden over de gebeurtenissen, maar dat ze niet meer tot de grote tenoren behoorden.

Naast de politieke opinie wordt ook de invloed van de familie door elitisten en prosopografen steeds naar voren gebracht. Door zijn geboorte kon het individu behoren tot een milieu dat over een politiek of sociaal-economisch aanzien beschikt. Het huwelijk werd aangegrepen om de status te bevestigen, maar meer nog om die te verbeteren.

Als gevolg van te schaarse bronnen moest de kennis tot het onderwijs worden beperkt. Vooral een opleiding als jurist genoot de voorkeur.

De filosofische overtuiging speelde in sommige fazen een belangrijke rol. Hoewel niemand van de proefgroep ongodsdienstig was, lokte de behandeling van de kerk tijdens de revolutie wel uiteenlopende reacties uit. Slechts enkelen waren bereid hun politiek engagement daarvan afhankelijk te maken.

Een stevige materiële basis betekende een belangrijke steun in hun politieke opgang. Toch woog het element rijkdom niet in alle fazen even sterk door en was het zeker geen homogeen gegeven.

Opvallend was ook het onderscheid in sociale stratificatie. In de

eerste plaats gold dit voor de verschillen tussen adel en burgerij, maar binnen de groep edelen waren er ook nog grote verschillen tussen de oude adel, de ambtsadel van de Habsburgers en de nieuw gecreëerde edelen van Bonaparte. Wie niet tot de hele hoge burgerij behoorde kon alleen in fazen van radicalisering een gooi doen naar de politieke macht.

Geen enkel van de bovengenoemde factoren was op zichzelf voldoende als verklaring voor het gedrag van de elite. Het belang van elke factor was afhankelijk van de persoon en van de concrete situatie. Met andere woorden de elite reageerde ook toen reeds volgens een cluster van factoren. Een andere vaststelling was dat de elite zich uitbreidde naar onderen toe in de richting van dat segment van de burgerij dat vóór 1789 geen politieke invloed bezat. Vooral gematigd progressieve burgers konden op die manier op een lager politiek niveau aanhaken.

Typerend tenslotte was dat precies in een periode waarin de staat niet sterk genoeg stond om haar regels te laten respecteren irrationele motieven medebepalend waren voor de relatie van het individu ten opzichte van de overheid.

(L. FRANCOIS)